

Paraules vingudes d'arreu

Aires antics

Alarma

Moltes exclamacions han passat a ser paraules corrents del nostre llenguatge. Per exemple: *Amb Déu siau!* es converteix en adéu; *Anuncià l'àngel a Maria...* és converteix en Àngela, per dir que sí, que s'està d'acord amb alguna afirmació. *A l'arma!* era el crit amb què les autoritats militars feien formar els soldats per a un atac contra l'enemic. D'aquest crit es va passar al verb almar i després al nom alarma i a l'adjectiu alarmant.

DECLC, I, 391

Armari

El mot *arma* ve del llatí i significa el mateix que en l'actualitat. L'armari era, doncs, el moble on es desaven les armes. Els cavallers, que duien armadura, necessitaven uns espais alts per penjar-hi l'elm, la cuirassa, la llança... Més tard a l'armari hi van col·locar també copes i altres objectes de metall.

La roba es desava en mobles més aviat plans, com baguls, caixes de núvia, calaixeres, etc. Amb el temps –i amb el costum cada cop més estès de penjar la roba– els antics armaris van deixar de contenir armes i van ser llocs molt adients per posar-hi vestits de manera que no s'arruïessin...

DECLC, I, 390

Calamitat

"Quina calamitat!". Es relaciona fàcilment aquesta expressió amb fets terribles, portadors de seqüeles de destrucció i de mort: epidèmies, terratrèmols, inundacions... I no es fa debades. La pagesia romana, quan deia "Quina calamitat!" (*calamitas!*), es referien sempre al mateix desastre: les tiges de blat, ordi o civada s'havien migpartit i el gra era a terra a punt de podrir-se. Els *calami* eren les tiges dels cereals. Quan la tempesta, l'huracà o l'exèrcit invasor abatia els camps de blat doblegant els *calami*, la població es quedava sense l'aliment quotidià per excel·lència: el pa. Per això, la paraula *calamitat* va ser sinònima de desastre o destrucció irreparable i greu.

DECLC, II, 407

Aires del sud

A la babalà

Fer les coses a la babalà és fer-les de qualsevol manera, irreflexivament. És una expressió molt antiga de la llengua àrab que sona de la mateixa manera que la seva font "alà báb Al·lah" que significa "a la mà de Déu". Sembla que era l'expressió amb què els ciutadans acomiadaven els pidolaires que passaven per les cases i carrers de pobles i ciutats demanant caritat, com dient-los que Al·là, el Déu provident, tingués cura d'ells, ja que les persones a qui demanaven no els donarien pas gran cosa... Una expressió semblant al "Vaya usted con Dios" castellà.

DECLC, I, 526

Bugia

Avui, una bugia no és altra cosa que una peça indispensable dels motors d'explosió. La guspira que encén la benzina s'obté d'aquest invent. Abans, bugia era sinònim d'espelma, candela. El nom li ve de la cera amb què estaven fetes. A l'Edat mitjana, una ciutat mediterrània i algeriana, Béjaïa (o Bugia en català), que és a l'est de la capital, Alger, es dedicava a l'exportació de cera per tota la mar Mediterrània. Era una cera molt bona i preuada. La gent, quan volia comprar una espelma de qualitat, demanava una bugia, de manera semblant a com nosaltres demanem un Xerès, que també és, de fet, el nom d'una ciutat...

DECLC, II, 326

Marrà

Aquest mot pot referir-se tant al mascle de l'ovella com a un verro, és a dir, a un porc destinat a cobrir la truja. En el darrer cas, la paraula ens arriba gràcies al contacte de molts segles amb els àrabs islàmics. De fet, la manera d'anomenar el porc en àrab (*jinzírun*) no té res a veure amb aquesta paraula. Els àrabs, molt amatents al compliment de les lleis d'Al·là, quan veien un porc, feien sempre referència al fet que els era privat de menjar-ne, mitjançant una paraula que s'assembla a marrà:

máhram (cosa prohibida). Per això, no és estrany que els parlants catalans, en sentir-los, confonguessin la prohibició amb el nom de l'animal.

DECLC, V, 496

Aires del nord

El bigoti

L'expressió saxona "Bye Gode" (Per Déu!) era usada com a jurament en diversos llocs de l'Europa dels segles XVI i XVII, etapa històrica en què Espanya governava els Països Baixos. Se suposa que els militars deien aquesta imprecació o jurament en moments d'una certa tensió i que l'acompanyaven amb una estirada nerviosa dels pèls del mostatxo. Els militars espanyols, que vivien amb els dels Països Baixos, van atribuir l'expressió al gest i després el gest al mostatxo, al qual van començar a anomenar *bigote*. Finalment, el canvi va passar al català *bigoti*.

DECLC, I, 799

Boicot

El boicot és l'acord que duu a terme un grup de persones de no tenir relacions comercials, o de qualsevol altra mena, amb algú, en senyal de protesta per algun comportament que consideren inacceptable. El nom ens ve d'un senyor, el capità Charles Cunningham Boycott, un irlandès a qui un comte va encarregar el cobrament d'impostos als pagesos del seu territori. Els camperols trobaven que aquells tributs eren un abús i van convenir de no pagar-los. D'això fa uns cent cinquanta anys. El fet es va comentar molt als mitjans escrits i el nom del recaptador va passar a formar part dels diccionaris generals.

DECLC, II, 39

Aires de l'oest

Brasiler

L'explotació més important del segle XVI, un cop descobertes les terres brasileres pels portuguesos (Pedro Álvares Cabral, 1500), va ser la de l'arbre "do brasil", nom que fa referència a *brasa*, pel color de la fusta i del qual s'extreia un tint vermellós útil per al tractament de pells. El país es va anomenar Brasil i els seus habitants "treballadors del brasil", *brasileiros* (transformat a *brasilers* en català). Això explica que aquest nom no acabi en *-enys* com passa en altres casos (extremenys, madrilenys) o com l'acabament castellà *brasileño*.

DECLC, II, 203 (*Brasa*)

El brindis i la ratafia

Les persones que arriben a un acord volen manifestar la satisfacció de l'entesa per mitjà d'algun ritu que ho escenifiqui. Aquest ritual ha estat moltes vegades un brindis de celebració. La paraula brindis l'hem importada de l'alemany i forma part de l'expressió germànica *ich bring dir's*, que significa "t'ho ofereixo".

La ratafia, aquest licor aromatitzat amb el suc de diverses fruites, serveix també per brindar. La ratafia ens ve de les Antilles franceses, del segle XVII. Allí ratificaven els pactes amb aquest licor i el van anomenar *ratafia*, un escurçament de l'expressió llatina "rata fiat res" i que vol dir justament això que es feia en brindar: "Que sigui ratificat el pacte". La tradició i la paraula van arribar fins a Europa. A Catalunya hi ha moltes comarques que n'elaboren, amb petites variants d'ingredients i de gust.

DECLC, VII, 123

Caliquenyo

La ciutat de Cali, de Colòmbia, dona nom a aquest "cigar prim i dur de tirar" com el defineix el diccionari. Encara que actualment no sigui cert, es diu caliquenyo per indicar que està fet a Cali, de la mateixa manera que el cigar havà és elaborat a l'Havana. Hi ha molts noms com aquests, que vénen de l'Amèrica llatina cap a nosaltres. Però també n'hi ha que viatgen de Catalunya a les Amèriques. En diversos països sud-americans, un paper de barba és diu "capellades", atès que la majoria d'ells eren fets en aquesta població de l'Anoia i duien aquest nom a la filigrana.

DCELC, II, 429

Espelmes

Si volem mantenir una estança il·luminada sense fer servir llums elèctrics, necessitarem segurament candeles o espelmes. És ben sabut que estan formades per unes metxes envoltades d'una substància que es consumeix lentament amb la flama. Aquesta substància pot ser la cera, provinent de les abelles, o l'esperma de balena, una pasta extreta del crani i el dors de les balenes i anomenada així perquè té una viscositat semblant al semen. El fet que moltes candeles hagin estat elaborades amb esperma ha estat la causa que s'anomenessin espelmes, amb aquest petit canvi de consonants.

DECLC III, 636

Linxar

Linxar és un acte totalment refusable, horrorós. Es tracta de prendre's la justícia pel propi compte, ajusticiant una persona que és considerada culpable d'algun crim, sense que es pugui defensar. El mot ens el va donar, fa una mica més de cent anys, un jutge de l'estat de Virgínia, als Estats Units, de nom William Lynch, que considerava la llei vigent aleshores contra el bandidatge massa tova i penjava de la forca els acusats que detenia sense donar-los temps ni ocasió de defensar-se. La seva contundència es va fer famosa —malaauradament va tenir molts imitadors— i des d'aleshores anomenem linxament a comportaments similars.

DECLC, IV, 960

Aires de l'est

Assassí

Al segle XII recorria la Mediterrània un grup que infonia terror per la brutalitat dels atacs a vaixells, ports i ciutats. Residien en una regió muntanyosa. Allà sembla que un cabdill els alliçonava sobre la vida del més enllà: drogava els seus seguidors amb fortes dosis d'**haixix** i després, en plena al·lucinació, els feia viure experiències ben plaents, com ara orgies, menjars i begudes exquisides... Quan despertaven, el cap els assegurava que havien estat al cel! Això els convertia en fidels executors de les razies marines. Atacaven i assassinaven amb el deler de morir i arribar aviat al cel que ja "coneixien". Van ser anomenats "**tribu dels haixixins**". La gent, en referir-se a un homicida cruel, l'anomenaven "**haixixí**". Amb el temps la paraula àrab es va transformar en el nostre **assassí**.

DECLC, I, 455

Préssec, mandarina i persiana

Els països occidentals han estat sempre atents a tot allò que ha vingut d'Orient. Així, del costum oriental, pèrsic segons la tradició, d'ocultar les finestres de les mirades curioses del carrer per mitjà de gelosies i altres sistemes, ens han arribat les persianes (vingudes de Pèrsia) i dels fruits saborosos que n'arribaven tenim el nom dels préssecs (*persicum malum*). Un altre fruit el nom del qual dóna testimoni d'aquesta mirada atenta a Orient és la mandarina, atès que el seu color és molt semblant als vestits dels mandarins, alts funcionaris de la Xina Imperial.

DECLC, VI, 798

Quiosc

De fa uns segles ha anant creixent a Europa la tradició de dotar les ciutats de jardins per a ús públic, semblants als que tenien els palaus de la noblesa. I aviat es va posar de moda construir-hi petites edificacions voltades de columnes i obertes de totes bandes, que servissin per a la recreació i d'aixopluc. Es van fer copiant els *kösks* turcs, unes glorietses típiques dels seus famosos jardins. Per això se'ls va anomenar quioscs. A l'inici als quioscs es venien flors, begudes, diaris. Actualment s'ha estès el significat a qualsevol botiga de diaris col·locada al carrer.

DECLC, VI, 966